

On dokuzuncu yüzyılda yetim çocuklara vasî tayini: Antalya örneği

Haldun Eroğlu

Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Doçenti

SUMMARY: Eroğlu H. (Department of History, Akdeniz University Faculty of Arts and Sciences Antalya, Turkey). Appointed trustee to orphans in Ottoman Empire in XIXth century: example of Antalya. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2007; 50: 285-288.

In the Otoman Empire, when a subject died and a child was orphaned, a trustee was appointed formally to oversee their inheritance. The duties of the trustees were to protect the orphan's properties and to secure and manage them. When the matured physically and mentally, the trustees gave up their duties. The purpose of appointing a trustee was to ensure the properties of the orphan were not plundered and their future was secured. The empire protected all orphans, both Muslim and non-Muslim, without discrimination.

Key words: trustee, orphan, Ottoman Empire.

ÖZET: Osmanlı İmparatorluğu'nda, tebadan birinin ölümü ile küçük yaşta yetim kalan çocukların babadan kalan mallarının kontrolü için vasî adı verilen kişiler resmi olarak görevlendiriliyordu. Vasîlerin görevleri yetim çocukların mallarını korumak, kollamak, güvence altına almak ve değerlendirmektir. Yetim çocuklar, fizikî ve olgunluk bakımından yeterli düzeye eriştiklerinde vasinin görevi sona eriyordu. Vasî tayini ile yetim çocukların mallarının başkalarının ellerinde talanının önlenmesi ve çocukların geleceklerini güvence altına almak amaçlanıyordu. İmparatorluk, Müslüman veya gayrimüslim ayrımı yapmadan tebası olan bütün yetim çocukları bu yolla koruyordu.

Anahtar kelimeler: vasî, yetim çocuklar, Osmanlı İmparatorluğu.

Türk devlet yönetim anlayışının en önemli özelliklerinden biri toplumun sosyal yaşamlarına gösterdikleri özendir. Bu anlayış, toplum hayatının her katmanında kendini göstermektedir. Toplumun ihtiyacı olan bütün sosyal kurumların yapımı, onarımı ve korunması, Türk devletlerinin, toplumun sosyal hayatına gösterdiği önemin açık göstergesidir. Türk devlet anlayışının en önemli yanlarından biri de, toplumun her türlü tehlike ve zorluğa karşı korunma ve kollanmasıdır. Olabilecek her türlü saldırı ve tehlikelere karşı Türk devleti tebasının canını, malını ve namusunu kurumayı birincil görev olarak görmektedir. Bunun yanında toplumun ihtiyaçlarını gidermek ve gerekli tedbirleri almak yine Türk devlet anlayışının önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

Genel Türk tarihi açısından durum böyle iken aynı hassasiyet Osmanlı İmparatorluğunda da gösteriliyordu. Osmanlı İmparatorluğu, canını, malını ve namusunu koruma altına aldığı

tebasının sosyal gereksinimlerini de karşılamayı en önemli görev olarak üstlenmekteydi. Bu sosyal gereksinimler kişiye ve döneme göre değişkenlik göstermez, genel bir kural olarak Osmanlı tarihinin her döneminde toplumun yararı göz önüne alınarak uygulanırdı. Bu uygulama, toplum hayatı içerisinde ortaya çıkan herhangi bir sorunun çözümünde doğabilecek aksaklıklar veya suitimallere karşılık Osmanlı kanunnamelerinde yer alarak yasal bir zemine de oturtulmuştu.

Osmanlı kanunlarının uygulayıcıları bugünkü adları ile mahkeme başkanları olan *Kadılar*'dı¹. Osmanlı kadısının öncelikli görevi, Osmanlı kanunlarına göre Osmanlı adaletini dağıtmaktı. İmparatorluğun adli işlerini yürüten ve davalara bakan Osmanlı kadısı bu yetkiyi kullanırken hukukî dayanak olarak Osmanlı kanunlarını temel alırdı. Osmanlı mahkemelerinde kadıların baktıkları davalar ile ilgili tutanaklarına, Şeriyeye

sicilleri adı verilmektedir. İmparatorluğun her bölgesinde, Osmanlı adlı teşkilatının uygulayıcısı olarak bulunan kadılar, mahkeme sırasında yapılan bütün işleri ve alınan kararları bahsedilen bu defterlere kaydederlerdi. Böylelikle, yapılan işlemler, hem kayıt altına alınmış, hem de tarihi belgeler olarak sonraki dönemlerde kaynak niteliği ile tarihçilerin başvuru eserleri arasında yer almıştır. Bu bakımdan bugün Osmanlı sosyal tarihi açısından Osmanlı mahkeme kayıtlarının tutulduğu Şeriyeye sicillerinin birincil kaynak özelliği gösterdiği gözardı edilemez bir gerçektir.

Bu makalenin konusunu oluşturan çocukların yetim kalmaları ve bu durumda devletin bu durum karşısında aldığı tedbirler ile ilgili bilgiler yine Osmanlı Şeriyeye sicillerinde kayıtlıdır. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, Osmanlı tebası olan bir çocuğun yetim kalması karşısında imparatorluğun, hukuka uygun olarak bazı tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da kısaca belirtildiği gibi özellikle bakıma ve korunmaya muhtaç çocuklar için üstlendiği görev sadece Osmanlı İmparatorluğu için değil, Türk devletleri tarihinin bütününde uygulanan bir yöntem idi. Nitekim bu konu ile ilgili daha önce Erbil Atabeyi Muzafferüddin Kökbörü'nün, kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklar için *Çocuk Yetimhanesi* ile sokak çocuklarının kalabileceği *Bakımevi* yaptırmış olduğu, bu yetimhane ve bakımevinde kalan kimsesiz çocukların her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi için onlara *Sütanneler* tayin ettikleri daha önce kaleme alınan bir çalışmada belirtilmişti².

Osmanlı İmparatorluğunda, bir kişinin ölümü dolayısıyla ortaya çıkacak malların paylaşımı konusunda izlenmesi gereken bir takım resmi işlemler bulunmaktaydı. Bu işlemlere göre ölen şahsın cenaze masraflarının yapılması, varsa borçlarının ödenmesi son olarak da bir vasîyette bulunmuş ise onun yerine getirilmesi gerekirdi. Bu uygulamalardan sonra kalan mallar mirasçılar arasında paylaştırılırdı. Ölenin çocuğu küçük ise yani reşit değilse çocuğun üzerine düşen malların korunup kollanması için aileden yada mahalleden bir kişi vasî tayin edilirdi. Vasî, “*vesâyet*” kelimesinden gelmekte ve ‘*Ölen birinin vasîyetle işlerini düzenlemeye ve malını idare etmeye vekil tayin ettiği kişi*’ veya ‘*Bir yetimin veya malını idare edemeyecek durumda olan bir kişinin malını idare eden ve kendilerini besleyen kişi*’ anlamında kullanılmaktadır. Mallarını idare edemeyecek durumdaki kişiler, daha çok bulûğ

(fiziksel olarak belirli bir olgunluğa ulaşma) çağına girmemiş veya girse dahi rüşt (akıl ve davranış olarak belirli bir olgunluğa ulaşma) olmamış kişiler ile yaşlı, hasta, bunak olan kimselerdir³.

Vasîlik, incelenen belgelerde, genel olarak belirtilen tanımlamaya uymakla birlikte daha geniş bir anlama bürünmektedir. Öncelikle vasî, geride kalmış ve mallarını idare edemeyecek durumda olan kişilerin hisselerini korumakla ve idare etmekle görevli olduğu gibi bu mallar üzerinde her türlü tasarruf hakkına vasîsi olduğu kişi adına sahiptir ve hukuken temsil yetkisi vardır. Vasî, vasîsi olduğu kimseye intikal etmiş olan malları, parasal olarak değerini düşürmemek kaydıyla artırmak için dilediği gibi değerlendirebilirdi ve bu sırada vasîsi olduğu kişinin her türlü masrafını karşılamak zorundaydı⁴.

Ancak vasî tayin edilen bir kişinin bu görevi kabul etmesi de gerekmektedir³. Vasî olarak tayin edilen bir kişi bu görevi kabul etmiyorsa, yeni bir vasî tayin etmek gerekiyordu. Öte yandan tayin edilen vasîler, herhangi bir nedenle üzerlerine düşen görevleri yerine getirmezlerse vasîlik görevi sonlandırılarak yeni bir vasî tayin edilebilirdi^{5,6}. Mahkemenin vasîyi kontrol altında tutmak ve herhangi bir suistimale meydan vermemek için çoğu kez vasînin yanında bir kişi daha görevlendirdiği görülmektedir. Vasînin vesâyet işlerini kontrol eden bu görevliye “*Nazır*” denilmekteydi³.

Vasîliğin sona ermesi, vasînin ölmesi sonucunda veya vasîsi olunan kişinin, kendi mallarını kendisi kontrol edip tasarruf edebilecek düzeye geldiğinde gerçekleşir. Yaş itibariyle rüşt sayılsa dahi aklı açıdan henüz rüşt olduğu ispatlanmamışsa vasînin vasîliği devam eder ve aklı açıdan da rüşt olması beklenirdi. Kişi her yönden artık rüşt olduğunu kanıtlarsa mahkeme aracılığıyla malları vasîsinden alınarak sahibine verilirdi³.

Osmanlı imparatorluğunda vasî olarak tayin edilecek olan birinin bazı özelliklere sahip olması gerekirdi. Osmanlı kaynaklarında “*sadakat ve istikamet ile ma'rûf ve her vecihle umûr-ı vesâyeti rû'yete kadir idüğu zeyl-i hüccetde muharrerü'l-esâmî-i müslimin ihbârlarıyla inde's-şer'ü'l-enver zâhir ve mütehakkık olan*” cümleleri ile vasîlerde, içten bağlılık ve doğruluk aranır, tanınmış biri olması ve her açıdan üzerine verilen vasîlik görevini yerine getirebilecek biri olmasına dikkat edilirdi⁷.

Vasîler, kendilerini tayin edenlere göre bir takım isimlerle anılırlardı. Ölümünden önce mal sahibi tarafından mallarının tasarrufu için bir vasî tayin edilmişse “*vasî-i meyt*”, çocuklarının işlerini görmek üzere tayin edilmişse “*vasî-i muhtar*” adı verilirdi. Eğer vasiyi kadı tayin etmiş ise, “*vasî-i kadı*”, çocukların işlerini yürütene de “*vasî-i mansub*” adı verilirdi⁴. Ancak ölenin tayin ettiği vasîlerin de mahkeme kadısı veya naibi tarafından atanarak Şeriyeye sicillerine kaydetmeleri gerekliydi. Vasîlerin yaptıkları işler karşılığında herhangi bir ücret almadıkları kabul edilmekle birlikte, ücret alan vasîlerin olduğu da kaynaklara yansımıştır. Sözgelimi Antalya Şeriyeye sicillerinde, Vârisân izniyle vasîlik ücreti adı altında “50 guruş” luk ücret alan vasîlerden söz edilmektedir³.

Vasî-i mansub adı ile anılan ve ölümünden önce babalar tarafından tayin edilen vasîler ile ilgili olarak XV Numaralı Antalya Şeriyeye sicili defterinde bazı kayıtlar mevcuttur. Örneğin, Kibâr oğlu Hasan Usta, ölmeden önce eşi, annesi ve çocukları için vasî-i muhtâr olarak Kazıoğlu Mustafa ve Nâzırı Maronlu Hasan’ı vasî tayin etmişti. Mustafa el-Hâcc Ahmed oğlu Mustafa da ölmeden önce vasî belirleyenlerdendi. Varisleri olan annesi Ayşe Hatun ile küçük kızı Fatma ve onun aynı anne-babadan kardeşleri İsmâil ve Hüseyin’e kalan mallarını koruması için Yûsuf Efendi’yi vasî-i muhtâr tayin etmişti⁸. Aynı şekilde Hâfız Mehmet Ali’nin ölümü üzerine küçük kızı Şerife ve küçük oğlu Ahmet’e miras kalan malların idaresi için amcaları Hasan Efendi mahkeme tarafından vasî olarak tayin olunmuştur. Süleymân Sipahi’nin ölümü üzerine küçük kızı Meryem’e kalan malları idare etmek üzere yine mahkeme tarafından akraba olmayan Moravî Osman Ağa vasî olarak atandığı Şeriyeye sicilinde kayıtlıdır⁹. Ölmüş olan el-Hâcc Hafız Murad Efendi’nin küçük oğlu Ömer Ali ve küçük kızları Fatma ve Vecibe’nin “*vakt-i rüşd ve sedâdlarına değin*” ibaresi ile, babalarından kalan mallarına bakmak üzere akrabalarından olan Koca Bey oğlu Mahmud Ağa’nın, mahkeme tarafından vasî tayin edildiği görülmektedir⁸.

Es-Seyyit el-Hâcc Halîl’in ölümü üzerine küçük çocuklarının mallarının idare edilmesi için mahkeme tarafından bir vasî tayin olunmuştur ki, bu vasî çocuklarla akrabalığı olmayan, Antalya’nın önde gelen kişilerinden el-Hâcc İbrahim Efendi idi. Ancak İbrahim Efendi’nin de ölümü üzerine bu kişinin yeğeni Kabadâizâde Hüseyin Efendi yine mahkeme tarafından çocukların mallarının idaresi için vasî olarak görevlendirildi⁹.

Seyrek olarak yetim kalan çocukların mallarının idare edilmesi için bizzat Osmanlı hükümdarı tarafından da vasî tayin edildiği oluyordu. Sözgelimi Çeribaşızâde el-Hâcc İbrahim Efendi’nin ölümü üzerine yetim kalan çocukların mallarını idare etmek üzere “*bâ-irâde-i seniyye tesviye-i umûrına kîbel-i şer’den bâ-hüccet-i şer’iyye*” ile Yusuf Ağa, tayin olunmuştur⁹.

Ancak bütün bunlara rağmen kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığına göre, yetim kalan çocukların ölen babasından kalan mallarına sahip çıkılması amacıyla tayin edilen vasîlerin büyük çoğunluğunun “*vasî-i mansûb*”, “*vasî-i nasb ve tayîn*” gibi ifadelerle mahkeme tarafından atanan ve “*vasî-i guremâ*” denilen vasîler olduğu anlaşılmaktadır⁸.

Aynı zamanda ölen gayrimüslimlerin çocuklarına mallarını korumaları için de vasîlerin, Şeriyeye mahkemeleri tarafından atandıkları Osmanlı belgelerine yansımıştır. Antalya, Cami-i Cedid mahallesi sakinlerinden vefât eden Pandli Çavuş Adnaşoğlu adlı Hristiyanın kızı Atna’ya vasî olarak akrabalarından Simon kızı Anna mahkeme tarafından vasî olarak tayin edilmişti⁵. Ermeni olan Nalband Serkiz’in ölümü üzerine ise karısı Vetyan kızı Rulbesme, küçük oğulları Ohan, Menasız, Kigork, büyük oğlu Mesak, büyük kızı Markalet ve küçük kızı Anna’ya kalan mallar için, mahkeme tarafından merhumun öz kardeşi Ohan’in vasî tayin edildiği görülüyor⁸. Aynı şekilde Avarisoğlu Agop adlı zimmînin (Osmanlı tebası olan gayrimüslim) ölümü üzerine ise Agob’un eşi Marim ile annesi Üskumay mahkeme tarafından vasî tayin edilmişlerdi⁹.

Yetim çocukların mallarının idaresine bakmak üzere atanan vasînin yanında, yukarıda da belirtildiği gibi, ayrıca nazır da tayin edilebilirdi. Bunlar, vasînin yapacağı tasarrufları kontrol etmek üzere görevlendirilmiş kişilerdi. Timurcu Süleyman Mahallesi’nde vefat eden Ali oğlu Hasan Çavuş’un ölümü üzerine çocuklarının mallarını idare etmek üzere tayin olunan dayıları Mehmed Efendi’nin üzerine Helvacıoğlu Ahmed Efendi ile ölen Hasan Çavuş’ın kardeşi ve çocukların amcası Mehmed Efendi nazır olarak görevlendirilen kişilerdi⁵. Aynı şekilde Çeribaşızâde el-Hâcc İbrahim Efendi’nin ölümü üzerine çocuklarının mallarını idare etmek üzere tayin olunan Yusuf Ağa’nın nazırını olarak Hüseyin Efendi’nin belirlendiği Şeriyeye sicillerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır⁹.

Sonuç olarak, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki Antalya Şeriyeye sicillerinden anlaşıldığına göre Osmanlı İmparatorluğunda yetim

kalan çocuklar kanunlarla koruma altına alınmış ve bu iş için Osmanlı mahkemeleri tarafından görevlendirilen resmi statüdeki vasîler, çocukların yetişkin ve akıl sağlıklarını kazanmalarına kadar geçen sürede mallarını idare etmişlerdi. Bu aynı zamanda imparatorluğun, çocukların babadan kalan miraslarını gözetim ve kontrol altında tutarak önemli bir sosyal sorumluluk üstlendiğinin de bir göstergesidir. Osmanlı imparatorluğu bunu yaparken doğabilecek suistimalleri de göz önüne alarak ve yine kanunlara dayalı olarak hem kontrol hem de güvence mekanizmalarını çalıştırmış ve vasîleri de denetlemek amacıyla nazır adı ile ikinci bir kontrol mekanizmasını devreye sokmuştur. Böylece yetim çocukların mallarını kontrol edebilecek yaş ve olgunluğa gelene kadar hem korunmasını hem de değerlendirilmesini sağlayacak sistemi işletmiştir. Böylelikle Osmanlı imparatorluğunun, korumaya ve kollamaya muhtaç olduklarını düşündüğü yetim çocukların geleceklelerini maddî bakımdan güvence altına alarak üzerine düşen koruyucu devlet anlayışını yerine getirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, bunu yaparken içerisinde barındırdığı gayrimüslim Osmanlı unsurlarını da aynı uygulama içerisinde alarak herhangi bir ayırım gözetmediğini göstermiştir. İmparatorluk, koruma, kollama ve güvenceye muhtaç olan müslüman veya gayrimüslim tebanın yetim çocuklarının mallarının ayırma tabi tutmadan muhafaza edilmesini sağlamıştır.

KAYNAKLAR

1. Arık FŞ. Osmanlılarda Kadılık Müessesesi. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) 1997; 8: 1-73.
2. Eroğlu H. Muzafferüddin Kökbörü (551/1156-630/1232) Yetimlere Sütanneler Tayin Eden Devlet Adamı. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2003;. 46: 81-84.
3. Beden A. 1854-1859 Tarihleri Arasında Antalya (8 No'lu Antalya Şer'iyye Sicilleri Defterine Göre), C.1, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2004 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
4. Pakalın MZ. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. III, İstanbul, 1993.
5. Beşirli M. Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tokat, 2005.
6. Çanlı M. Eytam İdaresi ve Sandıkları (1851-1926). Türkler, C. XIV, YTY., Ankara, 2002.
7. Tanrısever R. 12 No'lu Şer'iyye Sicili Defterine Göre, 1862-1864 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2007 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
8. Dinç G. 9 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2005 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
9. Taşbaş E. 15 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2007 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).